

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

3 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 3, ISSUE 4

TOSHKENT-2024

Мундарижа

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. АЗИЗОВ Нигмонжон Пардаевич

МАНУ ҚОНУНЛАРИДА ОДИЛ СУДЛОВНИ АМАЛГА ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИНИНГ
ИФОДАЛАНИШИ 8

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

2. ДЖУМАНОВ Аскар Хасанович

ПЕРСПЕКТИВА ПРИМЕНЕНИЯ ДОГОВОРА ПРОСТОГО ТОВАРИЩЕСТВА В РЕСПУБЛИКЕ
УЗБЕКИСТАН..... 15

3. ОКЮЛОВ Омонбой

ЖАҲОН САВДО ТАШКИЛОТИ ДУНЁ БОЗОРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ-ҲУҚУҚИЙ
МАКОНИ СИФАТИДА 22

4. ЮЛДАШОВ Абдумумин Абдугопирович

МАЖБУРИЙ ЛИЦЕНЗИЯНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ:
МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИ ВА САНОАТ МУЛКИ ОБЪЕКТЛАРИ МИСОЛИДА 34

5. Д-р Ольга ГУРГУЛА, ТИЛЛАБОЕВ Шохрухбек

ПРИНУДИТЕЛЬНЫЕ ЛИЦЕНЗИИ, КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД ТРАНСФЕРА
ТЕХНОЛОГИЙ..... 41

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

6. BEGATOV Jasurbek Numonjanovich

МЕҲНАТ МУНОСАБАТЛАРИДА КАМСИТИШНИ ТАҚИQLАШ ТАМОЙИЛИНИ АМАЛГА
ОШИРИШДА ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИНИНГ РОЛИ ВА АНАМИЯТИ..... 47

7. РАХМАТОВ Мирсаид Озаматович

КАДРЛАРНИ ТАНЛАШ ВА ИШГА ЖОЙЛАШТИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МАСАЛАЛАРИ 55

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

8. ИБРОХИМОВ Бахтиёр Тойиржонович

ИДОРАВИЙ НАЗОРАТ, ПРОКУРОР НАЗОРАТ ВА СУД НАЗОРАТИ ЎРТАСИДАГИ ЎЗАРО
МУТАНОСИБЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ 64

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

9. УТЕМУРАТОВА Сапаргул Шамшетовна

ЭКОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР
СУБЪЕКТИ СИФАТИДА – ЮРИДИК ШАХСЛАР 71

10. АКБАРОВ Саидакбархон Рустам уғли ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ВА ЖИНОЯТЧИЛИККА ҚАРШИ КУРАШ СОҲАСИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР ҲАМДА СОҲАДАГИ АЙРИМ МУАММОЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ	78
---	----

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

11. ФАЙЗУЛЛАЕВА Нигорахон Равшановна СУБЪЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРАВА И ИХ МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАВОСУБЪЕКТНОСТЬ	90
--	----

12. РАКНИМОВА Muattara ISSUES OF ACHIEVEMENT OF GENDER EQUALITY: SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOAL No. 5	99
--	----

13. ХУДЖАМОВА Камола Акмал кизи ПРАВОВАЯ ОСНОВА ТРЕБОВАНИЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНВЕНЦИИ О ЛИКВИДАЦИИ ВСЕХ ФОРМ РАСОВОЙ ДИСКРИМИНАЦИИ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ	105
---	-----

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

14. URINBOYEV Rustamjon LIVING LAW AND ANTI-CORRUPTION IN UZBEKISTAN	116
--	-----

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОҒАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

ИБРОХИМОВ Бахтиёр Тойиржонович
Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш академияси мустақил изланувчиси (PhD)

ИДОРАВИЙ НАЗОРАТ, ПРОКУРОР НАЗОРАТ ВА СУД НАЗОРАТИ ЎРТАСИДАГИ ЎЗARO МУТАНОСИБЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ИБРОХИМОВ Б.Т. Идоравий назорат, прокурор назорат ва суд назорати ўртасидаги ўзаро муносиблигининг ўзига хос жиҳатлари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 3 (2024) Б. 64-70.

 3 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-3-8>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада муаллиф жиноят процессуал қонунчилигида идоравий назорат, прокурор назорати ва суд назорати ўртасидаги ўзаро муносиблигининг ўзига хос жиҳатларини, ушбу тушунчаларнинг мазмун-моҳиятини, судгача бўлган иш юритишда процессуал назорат шакллари ўртасидаги фарқнинг асосий мезонлари, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда ўрни, функциялари ҳақида илмий-амалий тадқиқот ўтказган. Энг муҳими идоравий назорат, прокурор назорати ва суд назорати ўртасидаги ўзаро муносабатларда уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари масалаларига урғу бериб, мақолада миллий ва хорижий қонунчилик билан бирга, олимларнинг фикрларини таҳлил қилиб, ўз таклиф ва мулоҳазаларини илгари сурган.

Калит сўзлари: жиноят процесси, суд назорати, прокурор назорати, идоравий назорат, прокурор, тергов бўлими бошлиғи, хорижий тажриба, ҳуқуқ ва эркинликлар.

ИБРОХИМОВ Бахтиёр Тойиржонович
Независимый исследователь (PhD)

Правоохранительной академии Республики Узбекистан

ОСОБЕННОСТИ СООТНОШЕНИЯ ВЕДОМСТВЕННОГО НАДЗОРА, ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА И СУДЕБНОГО НАДЗОРА

АННОТАЦИЯ

В данной статье автором было проведено научно-практическое исследование специфики соотношения ведомственного надзора, прокурорского надзора и судебного надзора в Уголовно-процессуальном законодательстве, содержания этих понятий, основных критериев различия между формами процессуального надзора в досудебном

производстве, роли, функций в защите прав человека. Акцентируя внимание на вопросах их прав и обязанностей во взаимодействии ведомственного надзора, прокурорского надзора и судебного надзора, в статье, наряду с национальным и зарубежным законодательством, анализируются мнения ученых, выдвигаются собственные предложения и суждения.

Ключевые слова: уголовный процесс, судебный надзор, прокурорский надзор, ведомственный надзор, прокурор, руководитель следственного отдела, зарубежный опыт, права и свободы.

IBROKHIMOV Bakhtiyor

Researcher (PhD) of the Law Enforcement
Academy of the Republic of Uzbekistan

SPECIFIC ASPECTS OF INTERDEPENDENCE BETWEEN DEPARTMENTAL SUPERVISION, PROSECUTORIAL SUPERVISION AND JUDICIAL SUPERVISION

ANNOTATION

In this article, the author conducted a scientific and practical study of the specifics of the relationship between departmental supervision, prosecutorial supervision and judicial supervision in Criminal procedure legislation, the content of these concepts, the main criteria for distinguishing between forms of procedural supervision in pre-trial proceedings, the role and functions in the protection of human rights. Focusing on issues of their rights and obligations in the interaction of departmental supervision, prosecutorial supervision and judicial supervision, the author, along with national and foreign legislation, analyzes the opinions of scientists, puts forward own proposals and comments.

Keywords: criminal procedure, judicial supervision, prosecutor's supervision, departmental supervision, prosecutor, head of investigation department, foreign experience, rights and freedoms.

Процессуал ҳаракатлар (ҳаракатсизлик) ва қабул қилинган қарорларнинг қонунийлиги ва асослигини назорат қилиш тизими жинойт процессуал қонунчиликда шахснинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш устидан назоратни ўз ичига олади. У ёки бу идора ва ташкилотлар томонидан назорат фаолияти амалга оширилмаса, конституция ва қонунларда мустаҳкамлаб қўйилган инсон ва фуқароларга тегишли ҳуқуқ ва эркинликларга оид кафолатларни рўёбга чиқариб бўлмайди. Бироқ, прокурор назорати жинойт процессида қонун устуворлигини таъминлашнинг ягона махсус давлат воситаси эмас.

Амалдаги жинойт процессуал қонунчилигида терговга қадар текширув, дастлабки тергов ва судда қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назорат фаолиятининг уч тури кўзда тутилган: суд назорати (Ўзбекистон Республикаси Жинойт процессуал кодекси (кейинги ўринларда ЖПК деб аталади) 29-модда иккинчи қисм), прокурор назорати (ЖПК 33-модда биринчи қисм) ва терговга қадар текширув, суриштирув ҳамда тергов органи раҳбари томонидан амалга ошириладиган идоравий процессуал назорат (ЖПК 37, 39, 39²-моддалари қисм) [1]. Суд назорати, прокурор назорати ва идоравий назоратнинг оптимал нисбати жинойт ишларини тергов қилиш, суриштирув, терговга қадар текширувда қабул қилинаётган қарорларни асослиги ва қонунийлигини таъминлашда, инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларини муҳофаза қилишда қайд этилган назорат фаолияти турларининг ишлаш самарадорлиги билан боғлиқ. Бизнингча, бу долзарб илмий муаммони ташкил этади ва ҳали яқуний илмий-амалий ечимини топгани йўқ.

Суд назорати, прокурор назорати ва идоравий назорат тушунчалари ўзаро бир-

бирлари билан боғлиқ, улар умумий хусусиятларга ва ўхшаш табиатга эга. Уччала тушунча ҳам у ёки бу тарзда назорат қилинадиган объект фаолиятини танқидий таҳлил қилиш, шунингдек ваколатли ва маъмурий характердаги процессуал қарорларни қабул қилиш билан боғлиқ. Шундай қилиб, суд назорати, прокурор назорати ва идоравий назорат жиноят ишининг ҳар қандай босқичида инсон ҳуқуқлари кафолатлари тизимини янада ишончли ҳимоя қилади.

Айтиш жоизки, суд назорати, прокурор назорати ва идоравий назорат жиноят иши қўзғатилиш босқичида, дастлабки тергов босқичида, суд босқичида жиноят ишига юритилишига маъсул бўлган мансабдор шахслар томонидан қабул қилинган қарорлар текширилишининг қонунийлигини назорат қилиш ва назорат қилишнинг мақсад ва воситалари, жойи ва вақти бўйича мувофиқлаштирилган фаолиятдир. Аммо, ягона функция сифатида қаралиши мумкин эмас, чунки улар турли вазифаларга эга.

А.В.Шилов ва Э.З.Трошкинларнинг фикрлари ўринлидир, агар жиноят иши юритишда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари процессуал мажбурулов чоралари (эҳтиёт чоралари) билан чекланмаганда, назорат институтларининг мавжудлигига ҳам эҳтиёж қолмас эди [2]. Дарҳақиқат, олимларнинг фикрида жон бор, ҳаётда инсон ҳаёти, соғлиги, шаъни-қадр қимматидан муҳим масала бўлмаса керак.

И.В.Чепурная, турли хил иерархик боғлиқ ва боғлиқ бўлмаган назорат субъектлари биргаликда битта объектга - судгача бўлган иш юритишга таъсир қилади. Мансабдор шахслар ўртасидаги меҳнат тақсимооти ҳар кимга умумий муаммони ҳал қилишда ўз ҳиссасини қўшишга имкон беради. Шу муносабат билан, бир томондан, тергов бўлими бошлиғи, иккинчи томондан, прокурор, учинчи томондан, суд ўз фаолиятида бир-бирини алмаштирмайдиган вазиятни таъминлаш керак [3].

Судгача бўлган иш юритишда процессуал назорат шакллари ўртасидаги фарқнинг асоси бўлган мезонлар қуйидагиларга хизмат қилиши мумкин: а) ҳал этиш учун жиноят процессида муайян орган ёки мансабдор шахс ташкил этган вазифа; б) процессуал назорат субъектлари ваколатларининг хусусияти; в) уларнинг ҳар бирининг давлат органлари тизимида эгаллаган лавозими.

Келинг, юқорида келтирилган уччала назорат функцияларни бирма-бир таҳлил қилиб чиқамиз. Таъкидлаш жоизки, тергов бўлими бошлиғининг ваколатлари алоҳида эътиборга эга. Чунончи, ЖПК 37-моддасига биноан, тергов бошқармаси, бўлими, бўлинмаси, гуруҳининг бошлиғи ва унинг ўринбосари (бундан буён матнда тергов бўлими бошлиғи деб юритилади) ўз ваколатлари доирасида жиноятларни очиш ва уларнинг олдини олиш юзасидан терговчиларнинг ўз вақтида ҳаракат қилишини назорат этадилар. Шунингдек, жиноят ишлари бўйича дастлабки терговни тўла, ҳар томонлама ва ҳолисона олиб бориш чораларини кўрадилар [1]. Бундан ташқари, ЖПК 37-моддасига мувофиқ, тергов бўлими бошлиғи ишларни текшириб кўришга, шунингдек дастлабки тергов ўтказиш, шахсни ишда айбланувчи тариқасида иштирок қилиш учун жалб этиш, жиноятни тавсиф қилиш ва айбловнинг ҳажми, ишнинг йўналишини белгилаш, айрим тергов ҳаракатларини ўтказиш ҳақида терговчига кўрсатмалар беришга, ишни бир терговчидан иккинчи терговчига олиб беришга, ишни тергов қилишни бир неча терговчига топширишга, шунингдек терговчи ваколатларидан фойдаланиб, дастлабки тергов олиб боришда қатнашишга ва дастлабки терговни шахсан ўзи олиб боришга ҳақлидир [1].

Жиноят процессида суриштирув ва тергов бўлими бошлиғининг мақоми пайдо бўлган пайтдан бошлаб, илмий доирада турли баҳс-мунозарага сабаб бўлмоқда. Илмий мунозараларнинг предмети жиноят ишлари бўйича терговни процессуал бошқариш тергов бўлими бошлиғи томонидан амалга оширилиши масаласи бўлди.

Б.Мўминов, идоравий-процессуал контролни амалга оширишда тергов бўлими бошлиғининг терговчининг тергов ҳаракатини ўтказиш ҳақидаги ҳар бир қарори билан бевосита танишиб чиқиши, уларда келтирилган маълумотларнинг жиноят иши материаллари билан асослантирилганлигини, процессуал тартиб-қоидаларга риоя этилганлигини шахсан текшириши зарурлигини тақозо этади [4].

Баъзи олимларнинг фикрича, тергов бўлими бошлиғи терговни процессуал бошқаришни таъминламайди. А.В.Соловьёвнинг сўзларига кўра, тергов бўлими бошлиғига “моҳиятан терговга процессуал раҳбарликни қилмайди” ташкилий хусусиятдаги ваколатлар берилган [5]. Шунга ўхшаш фикрларни Г.С.Казинян [6], ёки бундан мақомни тугатиш лозим деган фикрлар билдирилган [7]. Бизнинг фикримизча, бундай назорат фаолияти жиноят процессуал вазифаларни рўёбга чиқаришга зарур восита бўлиб хизмат қилади. Бизнингча, Г.С.Казинян бундай фикрга келишга сабаб, балки тергов бўлими бошлиғи томонидан амалга ошириладиган процессуал назорат билан прокурор назоратининг ўзаро муноносиблиги билан боғлиқдир.

Бошқа олимлар эса қарама-қарши позицияни эгаллашган. Мисол учун, Х.Хаджиев, тергов бошлиғи ишни юқори сифати, тўлиқлиги, ҳар томонлама ва холислигини таъминлаш учун зарур шахс ҳисобланади [8].

В.А.Михайловнинг фикрича, бу назорат процессуал, лекин идоравий эмас, чунки “унинг ҳуқуқий табиати, моҳияти ва мақсади, шакллари, усуллари ва амалга ошириш воситалари процессуалдир, лекин идоравий хусусиятга эга эмас” [9].

Юқорида келтирилган фикрларга албатта қўшилган ҳолда, тергов бўлим бошлиғини терговга раҳбарлик қилиш ваколатлари процессуал характерга эга. Мисол учун, шахсни ишда айбланувчи тариқасида иштирок қилиш учун жалб этиш, дастлабки тергов ўтказиш, жиноятни тавсиф қилиш, ишни бир терговчидан иккинчи терговчига йўналтириш каби ваколатлар тергов жараёнини бевосита бошқариш имконини беради.

Бизда, айнан, тергов бўлими бошлиғи фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишнинг назорат жиҳати янада қизиқиш уйғотди (дастлабки терговни қонунийлиги, тўлаллиги, ҳар томонлама, ўз вақтида ва холисона олиб бориш).

Тергов бўлими бошлиғининг (суриштирув бўлими бошлиғининг) терговчи (суриштирувчи) устидан назорат фаолияти кундалик ва бевосита характерга эга бўлиб, унга бўйсунувчи терговчилар томонидан жиноятларни тергов қилишга раҳбарлик қилишдан иборат. ЖПК 37-моддасига мувофиқ, (39-модда), тергов бўлими бошлиғининг (суриштирув бўлими бошлиғининг) терговга (суриштирувга) процессуал раҳбарликни амалга ошириш бўйича ваколатларини нафақат тўлиқ сақлаб қолди, балки уларни терговчига кўрсатма бериш ҳуқуқи билан тўлдирди, шунингдек, терговчининг дастлабки терговни тўхтатиб туриш тўғрисидаги асосиз қарорларини бекор қилиш ҳуқуқига эга бўлди. Терговчининг бошқа ноқонуний ёки асосиз қарорларини бекор қилиш зарурати туғилганда, тергов бўлими бошлиғи прокурорга тегишли илтимоснома билан мурожаат қилишга ҳақли. Бундан ташқари, тергов бўлими бошлиғи томонидан терговчига ёзма тартибда топшириқлар бериши ва уни ижро этилишининг мажбурийлиги белгилаб қўйилган.

Аммо, олимлар томонидан тергов бўлими бошлиғига кенг ваколатлар берилиш сабаби ва зарурати нимада деган, мунозарали фикрлар мавжуд, ахир худди шунга ўхша назорат прокурорларда ҳам мустақамлаб қўйилганку деган эътирозли фикрлар билдирилмоқда. Ҳақиқатдан, бир-бирини такрорлайдиган назорат институтлари вужудга келиши хавотири ўринлидир.

Чиндан ҳам, тергов бўлими бошлиғи терговчини қабул қилган қарорларини бекор қилишга ҳақли эмас. ЖПК 37-моддаси тўртинчи қисми бўйича фақат, терговчининг асосиз ёки ноқонуний қарори устидан прокурорга шикоят қилиши мумкин, аммо бу терговчининг қарорларининг ижро этилишини тўхтатиб қўймайди.

О.Мадалиев фикрича, прокурорнинг жиноят ишлари бўйича берган ёзма кўрсатувларининг бажарилиши ҳам терговчи учун мажбурий ҳисобланади. Тергов фаолияти бўйича доимий ва мунтазам назорат прокурор томонидан амалга оширилади [10].

Прокурор ва тергов бўлими бошлиғининг назорат ваколатларининг қиёсий таҳлили уларнинг ўхшаш томонларини ҳам мавжудлигини кўрсатади: иккаласи ҳам терговнинг асосий масалаларига таъсир қилувчи кўрсатмалар бериши мумкин ҳамда бу терговчи учун мажбурийдир ва дастлабки терговни ҳаракатларини ўтказиш ҳақида

терговчига кўрсатма бериш, жиноят ишига раҳбарлик қилишга ҳақли. Шу билан бирга, прокурорнинг ваколатлари тергов бўлими бошлиғининг ваколатларидан сезиларли даражада кенгроқдир, прокурор тергов бўлими бошлиғининг кўрсатмаларига зарур тузатишлар киритиши ҳамда терговчи ва тергов бўлими бошлиғи ўртасидаги низони ҳал қилувчи шахс сифатида иштирок этиши мумкин. Мисол учун, тергов бўлими бошлиғининг ваколатлари прокурордан фарқли ўлароқ, маъмурий хусусиятга эга эмас яъни, терговчининг ноқонуний ва асоссиз қарорларини бекор қилиш ҳуқуқи прокурорда қолди.

В.И.Басков таъкидлаганидек, “қонун прокурорга терговчининг фаолиятига яъни судгача бўлган иш юритишнинг қонунийлигини таъминлаш учун етарли ҳуқуқий воситаларни тақдим этади. Шунинг учун, терговчи устидан тергов бўлими бошлиғини мақоми билан мустаҳкамланиши тўғридан-тўғри такрорланишига олиб келмоқда” [11].

Жиноят ишларини ўрганиш шуни кўрсатдики, тергов бўлимлари бошлиқлари фақат 6% ҳолларда иш бўйича кўрсатмалар бериш учун ўз ваколатларидан фойдаланганлар.

Бизнингча, тергов бўлими бошлиғини ваколатларини кенгайтириш зарурати ягона идоравий бўлган худди Россия Федерацияси Тергов қўмитаси тузилган тақдирдагина пайдо бўлиши керак деган фикр мавжуд [12]. Бунда тергов бўлими бошлиғининг ўрни ва роли ҳамда тергов сифати учун маъсулиятни ошишига олиб келар эди.

Умуман олганда, дастлаб тергов бўлим бошлиғи мақоми пайдо бўлиши, жиноятларни очиш ва уларнинг олдини олиш, жиноят ишлари бўйича дастлабки терговни тўла, ҳар томонлама ва холисона олиб бориш билан боғлиқ.

Айниқса, жиноят иши қўзғатилиш босқичидаги идоравий ташкилий назорат муҳим ҳисобланади. Чунки, жиноятлар тўғрисидаги маълумотларни ўз вақтида ва тўлиқ рўйхатга олиниши, жиноят ишини қўзғатиш учун сабаб қонунийлигини ва асослар етарли эканлигини текшириш зарурати пайдо бўлган тақдирда ҳамда бундай маълумотларнинг тезкорлик билан ҳал этилиш тўғрисида масаласида идоравий назорат биринчи навбатда эътибор берилиши керак бўлган фаолиятдир. Бундай масала жиноят-процессуал қонуни қоидаларига асосланади, лекин асосан идоравий норматив ҳужжатлар билан ҳам тартибга солинади.

О.Изатов тўғри таъкидланганидек, идоравий назорат, шунингдек, прокурор назорати самарадорлигини учта хусусиятга кўра баҳолаш мумкин:

1) хатоларни аниқлаш; 2) ушбу хатоларни аниқлай олмаслик; 3) назорат қилувчи органларининг ўзлари томонидан қилинган хатолар сони [13].

Демак, юқоридаги фикрларни таҳлил қиладиган бўлсак, идоравий назорат жиноят процессида шахснинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органга жиноят тўғрисида ариза ёки хабар келиб тушган пайтдан эътиборан таъминланиши керак. Буборада жиноятлар тўғрисида келиб тушаётган маълумотларнинг ўз вақтида ва тўлиқ расмийлаштирилганлигини текшириш бўйича олиб борилаётган тадбирлар муҳим аҳамият касб этади.

Прокурор назоратини суд назорати орқали чегаралашни ўз-ўзидан мақсад қилинмаган, балки қонун устуворлигини мустаҳкамлаш ва жиноят жараёнини демократлаштириш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишни янада оширишни кўзлаган. Улар ўртасидаги нисбати шахс, жамият ва давлат манфаатлар ўртасидаги муносабатлар билан боғлиқ, исботлаш учун зарур шарт-шароитлар яратиш ва жиноят процесси иштирокчиларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлаш билан олдиндан белгиланади. Прокурор фаолиятининг табиати жинойи таъқиб қилишда қонунийлик таъминлашдир, яъни давлат ва жамият манфаатларини таъминлашдир. Суд назорати шахсий манфаатларни ҳимоя қилишга қаратилган бўлиб, табиийки, бу тергов органлари ва прокурорлар томонидан йўл қўйилган хатоларни судгача бўлган босқичдаги процесс иштирокчиларининг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, шунингдек, суд жараёнида эса содир бўлган қонун бузилишларини бартараф этишни назарда тутди.

Бироқ, суд, одил судловни амалга оширганлиги учун, прокурорнинг фаолият

соҳасига (функциясини) аралаша олмайди, бундай аралашув судда жиноий таъқиб функцияси вужудга келишига олиб келади. Шу мақсадда, судья фақат жиноят процесси иштирокчиларининг шикоятларига кўра, мансабдор шахснинг хатти-ҳаракати (ҳаракатсизлиги) ёки қарорини ноқонуний ёки асоссиз деб топиш ва йўл қўйилган қонун бузилишини бартараф этиш мажбурияти (прокурорга хабар бериши мумкин) тўғрисида қарор қабул қилиши мумкин. Кўриниб турибдики, бу ҳолатда прокурор нафақат суд ажримининг ижросини назорат қилиши, балки ҳуқуқбузарликни бартараф этишнинг энг самарали усулини ҳам танлаши мумкин.

Суд жиноий таъқиб қилувчи органларига нисбатан беғараз ва холисроқ бўлиб, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига дахлдор айрим процессуал қарорлар қабул қилиш учун асослар мавжудлиги ёки йўқлигини баҳолашга қодир [14].

Д.Миразов таъкидлашича, суд контроли процессуал шакл доирасида ўтказилиб, жиноят ишини юритувчи мансабдор шахслар томонидан қонун бузилиши ҳолатларининг олдини олиш ёки улар томонидан бузилган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларнинг аввалги ҳолатини тиклаш учун амалга оширилади. Суд контроли институти жиноят процессида ҳуқуқни тиклаш функциясининг амалда ишлашини таъминлашга хизмат қилади [15].

Шундай қилиб, суд назоратининг мақсадлари: биринчидан, *жиноят иши қўзғатилиш босқичида қонун бузилишини олдини олиш*; иккинчидан, *жиноят процессида иштирок этаётган шахсларни ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши устидан назорат қилиш*; учинчидан, *қабул қилинган қарорлар қонунийлиги ва асослилигини назорат қилиш*; тўртинчидан, *фуқароларнинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини тиклашдир*.

Судгача бўлган жиноят процессида суд назорати тушунчаси суд ҳоқимиятини амалга ошириш шакли сифатида, жиноий таъқиб органларининг қарорлари ва ҳаракатларининг қонунийлиги ва асослилигини текшириш, жиноят процессида шахсларнинг конституциявий ҳуқуқларини ноқонуний чеклашнинг олдини олиш ва бузилган ҳуқуқларини тиклашга қаратилган воситалар тизими сифатида ифодаланади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, жиноят процессининг судгача бўлган босқичларида суд назорати ва прокурор назорати ўртасидаги ўзаро муносабатлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

1) *судгача бўлган босқичда суд назорати ва прокурор назорати ягона мақсадни қўзлаган ҳолда амалга оширилиши лозим, энг аввало, инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ноқонуний чекловлардан ҳимоя қилишни қамраб олади*;

2) *суд назорати ва прокурор назорати бир-биридан процессуал ва ташкилий жиҳатдан мустақил бўлиб, бу институтларнинг умумий вазифалари уларнинг ҳар бирига хос бўлган турли хил воситалар ва усуллар билан ҳал этилади*.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2023./ <https://lex.uz/docs/111460#253509>
2. Шилов А.В., Трошкин Е.З. Судебный контроль на стадии предварительного расследования в уголовном судопроизводстве Российской Федерации. Минск. 2004. С. 45- 46.
3. Чепурная И.В. Судебный контроль в досудебном уголовном производстве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2005.-с. 84.
4. Мўминов Б. Жиноят ишларини судга қадар юритиш устидан суд назорати. Юр.ф.доктори ... диссер. Тошкент. 2020. - Б. 122.
5. Соловьев А.Б., Токарева М.Е., Халиулин А.Г. Прокурорский надзор за исполнением законов при расследовании преступлений. М., 2004. С. 40-41.
6. Казинян Г.С. Актуальные проблемы уголовно-процессуального законодательства в третьей Республике Армения. Ереван, 1999. С. 136.
7. Ларин А. М. О принципах уголовного процесса и гарантиях прав личности

в проекте УПК // Судебная реформа: итоги, приоритеты, перспективы: Материалы конференции. — М., 1997. — С. 80

8. Хаджиев Х.Х. Прокурорский надзор и ведомственный контроль за расследованием преступлений. — Ташкент, 1985. — С. 71

9. Михайлов В.А. Меры пресечения в уголовном судопроизводстве: Дис. в виде науч. докл. ... д-ра юрид. наук. М., 1996. С. 16.

10. Мадалиев О.М. Прокурор назорати. Дарслик. Умумий қисм.-Т.: ТДЮИ нашриёти, 2009. - 124 б.

11. Басков В.И. Прокурорский надзор; Учебник для вузов. — М., 1996. — С. 164.

12. Федеральный закон “О Следственном комитете Российской Федерации” от 28.12.2010 N 403-ФЗ (последняя редакция).

13. Изотова О.В. Проблемы судебного контроля при возбуждении и предварительном расследовании уголовных дел. Дисс. ... канд. юрид. наук. М, 1996. С. 35.

14. Быкова Е.В. Судебный контроль за предварительным расследованием преступлений во Франции. Дисс. канд. юрид. наук. М.1996. С.162.

15. Миразов Д.М. Дастлабки тергов идоралари фаолияти устидан контроль ва назоратни такомиллаштиришинг назарий, ташкилий ва процессуал жиҳатлари. юр.ф.доктори ... диссер. Тошкент. 2016. Б. 221-222.